

EFEKTYWNOŚĆ FINANSOWA SEKTORA BANKÓW SPÓŁDZIELCZYCH W POLSCE

BEATA DOMAŃSKA-SZARUGA

UNIWERSYTET PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH

Wstęp

Od wielu lat trwają debaty na temat możliwości wzrostu potencjału banków spółdzielczych i zwiększenia ich udziału w rynku bankowym w Polsce. Aby to osiągnąć, banki spółdzielcze muszą być bankami konkurencyjnymi, a jednym z podstawowych czynników konkurencyjności banku jest jego efektywność. W tym właśnie kontekście warto się przyjrzeć sytuacji sektora bankowości spółdzielczej mierzonej jego efektywnością finansową. Warunkuje ona bowiem możliwości inwestycyjne sektora i jego wzrost.

Celem artykułu jest przedstawienie sytuacji sektora banków spółdzielczych w Polsce pod względem jego efektywności finansowej, zaś teoretyczne rozważania na temat efektywności finansowej zawężono do niezbędnego dla przejrzystości opracowania minimum. Bazę empiryczną analizy stanowiły dane publikowane przez Komisję Nadzoru Finansowego. Do oceny efektywności finansowej wykorzystano klasyczną analizę wskaźnikową. Z powodu objętości artykułu ograniczono ją jednak do wskaźników, które w najbardziej adekwatny sposób ilustrują omawiane problemy. Kolejnym uproszczeniem analizy jest zbiorcza ocena wszystkich banków spółdzielczych bez ich podziału na kategorie pod względem wielkości. Autorka artykułu zdaje sobie jednak sprawę z niejednorodności tej grupy banków i związanymi z tym uproszczeniami analiz.

1. Specyfika bankowości spółdzielczej

Tradycja, uwarunkowania historyczne oraz przepisy prawa pozwoliły wypracować w sektorze bankowości spółdzielczej charakterystyczne formy własności oraz sposoby funkcjonowania, sytuując jednocześnie te banki w regionie. Bank spółdzielczy jest jednocześnie bankiem i spółdzielnią, co wywiera wpływ na jego cechy oraz zasady i cele działania.

Do działalności banku spółdzielczego mają zastosowanie przepisy Ustawy o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających (Ustawa z dnia 7 grudnia 2000 r.) oraz ustawy Prawo bankowe, a w zakresie nieuregulowanym w tych dwóch aktach ustawodawczych – przepisy ustawy Prawo spółdzielcze (T. Olko-Bagieńska, T. Stoksik, J. Szymański, 2001, s. 16-17). Spółdzielnia

to specyficzna forma organizacyjno-prawna, która jest korporacją osób, a nie kapitałów. Jest „dobrowolnym zrzeszeniem nieograniczonej liczby osób, o zmiennym składzie osobowym i zmiennym funduszu udziałowym, które w interesie swoich członków prowadzi wspólną działalność gospodarczą; spółdzielnia może prowadzić działalność społeczną i oświatowo-kulturalną na rzecz swoich członków i ich środowiska” (Ustawa z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze). Mimo tak określonego ustawowo celu banki spółdzielcze, podobnie jak banki komercyjne, oceniane są na podstawie zwrotu z kapitału i innych wielkości mierzących efektywność.

Determinanty efektywności i konkurencyjności banków spółdzielczych wynikają z przesłanek formalnoprawnych oraz ze szczególnych warunków funkcjonowania. Powodują one pewne ograniczenia, z którymi muszą mierzyć się banki spółdzielcze w swej działalności. Oto niektóre z nich (B. Domańska-Szaruga, A. Świrski, 2013, s. 90-91):

1. Dwoistość charakteru (bank i spółdzielnia). Banki spółdzielcze charakteryzuje szczególna forma organizacyjno-prawna, co powoduje, że są specyficzną formą bankowości. Wywiera to wpływ na ich cechy oraz zasady i cele działania.
2. Małe banki lokalne charakteryzujące się ograniczeniami wzrostu. Działalność w obszarze mniejszej efektywności, wielkość i ograniczony obszar funkcjonowania nie pozwalają korzystać z efektów większej skali działalności, spółdzielczy rodzaj własności bardzo ogranicza możliwości powiększenia kapitału.
3. Stosunkowo wąski zakres tradycyjnych produktów bankowych i sytuacja finansowa ściśle związana z sytuacją finansową lokalnych klientów. Banki spółdzielcze funkcjonują w obszarze wymiany realnych dóbr i usług.
4. Celem działania banków spółdzielczych nie jest uczestniczenie w głównym nurcie rynku finansowego, jednak są oceniane wg kryteriów stosowanych do dużych banków komercyjnych i są z nimi porównywane – niezależnie od misji są oceniane wg kryterium zwrotu z kapitału.
5. Wzrost konkurencji. Banki komercyjne zyskują dostęp do klientów banków spółdzielczych bez potrzeby prowadzenia placówek i fizycznej obecności na rynku lokalnym.

Wymienione powyżej ograniczenia potęgowane są dodatkowo przez obowiązujące normy nadzorcze (Domańska-Szaruga, 2012a, s. 297-305) spójne z technikami zarządzania w dużych bankach komercyjnych, w bankach spółdzielczych okazują się „nadwymiarowe”. Arbitralne narzucenie bankom sformalizowanych reguł zarządzania ryzykiem powoduje, że bank spółdzielczy realizuje zadania wykraczające poza ramy uzasadnione wielkością banku, realizowanymi czynnościami oraz możliwościami technicznymi. Naśladując rozwiązania mające sens w większych strukturach, przestaje funkcjonować w sposób efektywny.

2. Efektywność finansowa i jej uwarunkowania

W literaturze spotkać można stanowisko, że zasadniczym problemem sektora bankowego jest konieczność dokonywania wyboru między bezpieczeństwem i stabilnością z jednej strony a konkurencyjnością i efektywnością z drugiej (Woźniewska 2011, s. 34; Szpringer 2001, s. 18; Miklaszewska 2004, s. 18). Jest to postawa dość kontrowersyjna, ponieważ stabilność i efektywność nie powinny być traktowane jako cele ze sobą sprzeczne. Można bowiem przytoczyć wiele przykładów na wprost proporcjonalny związek między efektywnością a bezpieczeństwem finansowym i stabilnością banku. Wskazać należy raczej na związek pomiędzy poziomem regulacji w sektorze bankowym a jego efektywnością (Domańska-Szaruga, 2012b).

Efektywność należy do podstawowych pojęć ekonomicznych, zaś studia nad jej istotą pozwalają wskazać na szeroki zakres tego zjawiska, jego wielowymiarowość, rozległe klasyfikacje i mnogość definicji. Wśród wielu kategorii i wymiarów efektywności działania banku niezwykle istotna jest efektywność finansowa. Na jej podstawie banki są oceniane i porównywane. Według Capigi (Capiga, 2009, s. 45) efektywność finansowa to najbardziej znana kategoria efektywności, która stanowi płaszczyznę oceny sytuacji finansowej banku na podstawie sprawozdań finansowych, opierająca się na zestawie wskaźników finansowych.

Na poziom efektywności banków wpływa wiele czynników, których dekompozycję znajdujemy między innymi w pracy pod redakcją J. Harasim (Harasim, 2009, s. 48 i dalsze). Autorzy wyróżnili między innymi zewnętrzne i wewnętrzne uwarunkowania efektywności. Do uwarunkowań zewnętrznych zaliczono na przykład tendencje na rynkach finansowych, koniunkturę gospodarczą, politykę pieniężną, potencjał gospodarczy regionu oraz ofertę banków konkurencyjnych. Kształtowanie się tych determinant wydaje się być szczególnie ważne dla obecnego poziomu efektywności banków, w tym banków spółdzielczych. Uwarunkowania wewnętrzne to przede wszystkim zasoby materialne i niematerialne, jakimi dysponuje bank, oferta produktowa, baza klientów, kanały dystrybucji i linie biznesowe. Za szczególną determinantę efektywności banku należy uznać ryzyko.

Efektywność w sektorze bankowym jest warunkiem brzegowym gry rynkowej. Wzrost zainteresowania problematyką efektywności banków poczynawszy od wczesnych lat 80. XX wieku skutkowało rozwojem metod i technik jej pomiaru. W literaturze spotykamy w związku z tym wiele metod oceny efektywności finansowej banku oraz liczne ich klasyfikacje. Komisja Nadzoru Finansowego, dokonując oceny wyników działalności banków, posługuje się metodą analizy podstawowych wskaźników finansowych (ROA, ROE, C/I, marża odsetkowa). Metoda wskaźnikowa jest zresztą najbardziej rozpowszechnioną metodą oceny efektywności. Tę metodę, jako podstawową metodę oceny opartej na czynnikach mierzalnych, wskazuje M. Zaleska (Zaleska, 2003, s. 147 i dalsze). J. Szambelańczyk (Szambelańczyk, 2006) oraz zespół A. Gospodarowicza (Gospodarowicz, 2008)

wykorzystują natomiast analizę podstawowych wskaźników finansowych do badań nad funkcjonowaniem banków spółdzielczych w Polsce. Tej metody używano też w kolejnym podrozdziale do oceny efektywności finansowej sektora banków spółdzielczych w Polsce.

3. Efektywność banków spółdzielczych na tle sektora bankowego

Według stanu na koniec czerwca 2013 r. w polskim systemie bankowym prowadziły działalność operacyjną 572 banki spółdzielcze (*Informacja o sytuacji...*, 2013, s. 4). Udział banków spółdzielczych w wynikach finansowych sektora bankowego jest nieproporcjonalny do ich potencjału dystrybucyjnego. Banki spółdzielcze posiadają bowiem ponad 1/3 wszystkich placówek bankowych w Polsce, zatrudniają blisko 1/5 ogółu pracowników (Pruski, 2012), zaś ich udział w wybranych wielkościach charakteryzujących system bankowy jest stosunkowo niewielki i według stanu na koniec czerwca 2013 r. wynosił (banki spółdzielcze i zrzeszające) (*Informacja o sytuacji...*, 2013, s. 4):

- udział w aktywach – 9%,
- udział w funduszach własnych – 8,3%,
- udział w kredytach dla sektora niefinansowego – 7,8%,
- udział w depozytach sektora niefinansowego – 9,9%.

Stany te zbliżone są do wielkości z lat poprzednich, należy jednak zwrócić uwagę na nieznacznie szybszy niż w bankach komercyjnych wzrost pozycji bilansowych, co pozwala pozytywnie ocenić potencjał konkurencyjny i aktywność rynkową banków spółdzielczych (*raport o sytuacji...*, 2013). Obserwuje się jednak w bankach spółdzielczych znaczną nadwyżkę przyjętych depozytów nad udzielonymi kredytami (tabela 1). Niezbilansowanie wolumenu depozytów i kredytów na obszarach działalności banków spółdzielczych oznacza, że w praktyce nie znajduje zastosowania zasada „lokalny pieniądz na potrzeby lokalnego środowiska”. Nadwyżki płynnościowe banków spółdzielczych (ich źródłem są depozyty osób prywatnych – zob. *Informacja o sytuacji...*, 2013, s. 7) lokowane są w bankach zrzeszających, te zaś inwestują środki na rynku finansowym. Wolne środki w bankach zrzeszających lokują w większym stopniu banki małe, które nie mogą zwiększyć (lub nawet nie starają się zwiększyć) akcji kredytowej. Kredytowanie jest zresztą obarczone wyższym ryzykiem i generuje większy wymóg kapitałowy niż lokaty w banku zrzeszającym. Reasumując, następuje transferowanie funduszy poza region, na którym zostały zgromadzone.

Ważnym warunkiem, który powinien spełniać bank spółdzielczy, jest efektywność. Aby być efektywnym, nie wystarczy być rentownym, czyli dążyć do maksymalizacji zysku. Efektywny oznacza, że środki zgromadzone i osiągnięty zysk są wykorzystywane prawidłowo, a bezpieczeństwo jest równie ważne jak zysk, zaś środki nie są przekazywane na potrzeby rynku pieniężnego, a wykorzystywane na miejscu. Zwrócić należy też uwagę na zmiany w strukturze portfela kredytowego

banków spółdzielczych (rysunek 4). Banki spółdzielcze tracą pozycję w finansowaniu potrzeb kredytowych gospodarstw domowych – swoich głównych dotychczasowych kredytobiorców. Zwiększają zaangażowanie w kredytowanie przedsiębiorstw – obszar bardziej ryzykowny i mniej przez nie rozpoznany (B. Domańska-Szaruga, A. Świrska, 2013, s. 94). Dodać przy tym należy, że należności od przedsiębiorców charakteryzują się najgorszą jakością (występuje w tej grupie największy udział należności zagrożonych). Opisanie zmiany portfela kredytowego mogą wobec tego niekorzystnie oddziaływać na wyniki i konkurencyjność banków spółdzielczych w przyszłości.

Tabela 1. Depozyty i kredyty w bankach spółdzielczych (2010-2012, mld zł)

	2010				2011				2012			
	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4
Depozyty	54,1	54,5	55,9	60,1	62,2	62,1	62,7	66,3	68,5	68,5	68,8	72,9
Kredyty	40,2	41,9	43,2	43,3	44,2	46,3	48,2	48,9	49,5	51,6	53,1	53,7

Źródło: B. Domańska-Szaruga, A. Świrska, *Competitiveness of cooperative banks*, [in:] B. Domańska-Szaruga, M. Wójcik-Augustyniak (ed.), *External and internal sources of success of the organizations*, Wydawnictwo Studio EMKA, Warszawa 2013, s. 93

W okresie 2010 – VI 2012 w sektorze banków spółdzielczych obserwowano poprawę dynamiki wyniku finansowego i jednoczesny spadek udziału wyniku finansowego banków spółdzielczych w wyniku sektora bankowego. Koniec roku 2012 oraz pierwsze półrocze 2013 r. to zmniejszenie wyniku finansowego banków spółdzielczych¹. Przyczyną spadku wyniku netto w tym okresie jest przede wszystkim struktura wyniku odsetkowego (rysunek 1), która powoduje znaczny spadek marży odsetkowej (marża ta wynosiła około 10% w 2002 r.). Spadek marży obserwuje się również w sektorze banków komercyjnych, jednak nie jest on tak znaczny jak w sektorze banków spółdzielczych.

Tabela 2. Przychody odsetkowe, koszty i marża banków spółdzielczych (w %).

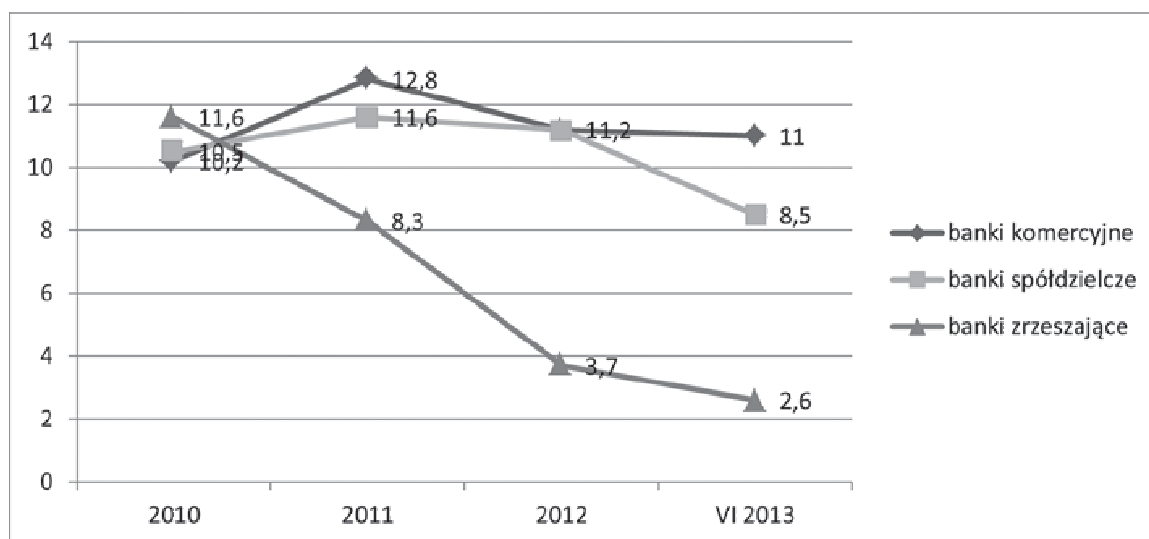
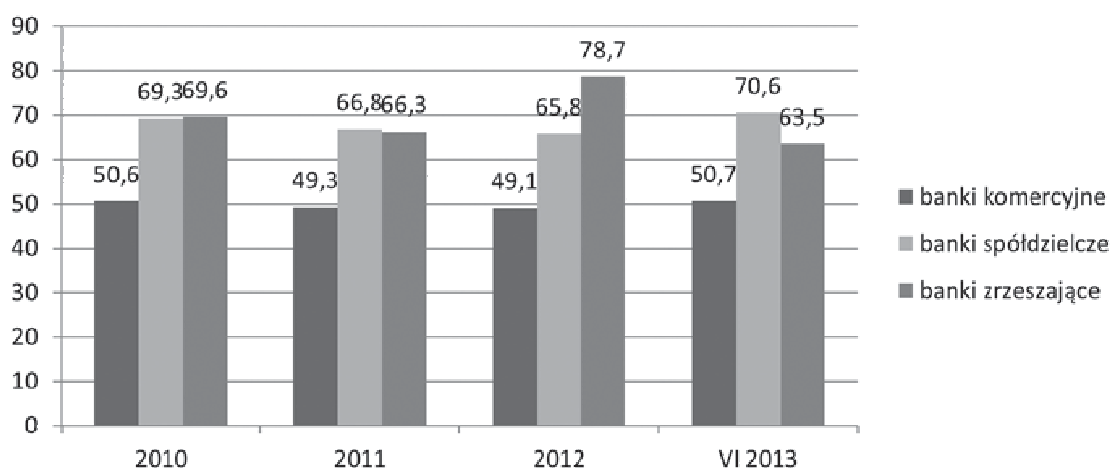
	I-IV 2012	I-IX 2012	2012	I-III 2012	I-VI 2012
Przychody odsetkowe	7,1	7,1	7,1	6,2	5,9
Koszty odsetkowe	2,7	2,8	2,8	2,7	2,5
Wynik odsetkowy (marża)	4,4	4,3	4,3	3,5	3,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Informacja o sytuacji banków spółdzielczych i zrzeszających w I półroczu 2013 r.*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa, październik 2013, s. 34

¹ 491 banków odnotowało pogorszenie wyników, a tylko 81 ich poprawę.

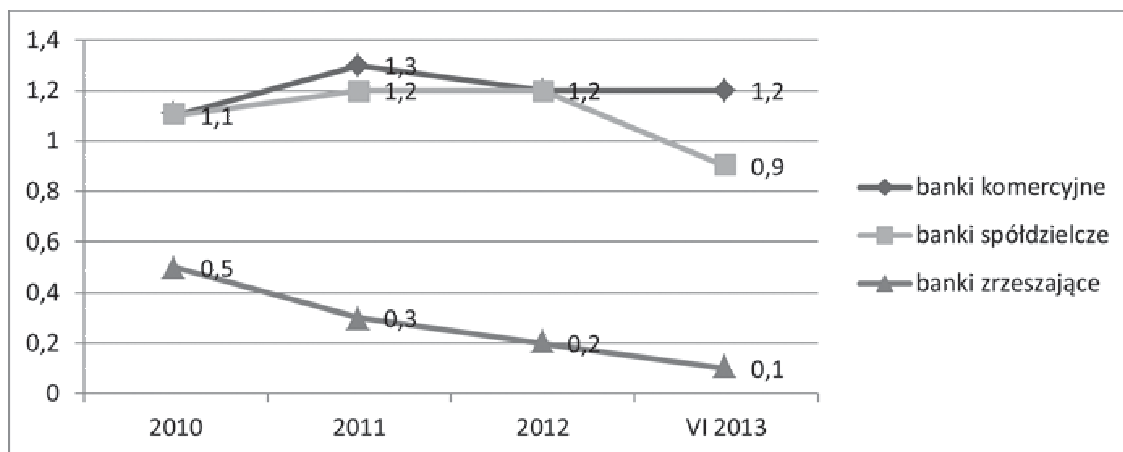
Przyczyny znacznego spadku marży w sektorze banków spółdzielczych to przede wszystkim presja konkurencyjna ze strony banków komercyjnych na rynkach lokalnych. Dodatkowo malejąca marża nie jest rekompensowana wzrostem skali działania. To z kolei powoduje pogarszanie się relacji wyniku działalności bankowej, co negatywnie wpływa na efektywność banków spółdzielczych. Malejąca marża w sektorze banków spółdzielczych nie jest dostatecznie rekompensowana wzrostem skali działania, co wpływa na spadek wyniku działalności bankowej na jednego zatrudnionego i pogarszanie się relacji wielkości tego wskaźnika w bankach spółdzielczych do jego wielkości w bankach komercyjnych.

Tezę o spadku efektywności banku potwierdza też analiza wskaźnika kosztów operacyjnych (C/I), rentowności aktywów (ROA) i rentowności funduszy własnych (ROE) banków spółdzielczych (rysunek 1, 2, 3).

Rys. 2. Wskaźnik ROA banków spółdzielczych na tle banków komercyjnych i banków zrzeszających w latach 2010 – IV 2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komisji Nadzoru Finansowego, www.knf.gov.pl

Rys. 3. Wskaźnik ROE banków spółdzielczych na tle banków komercyjnych i banków zrzeszających w latach 2010 – IV 2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komisji Nadzoru Finansowego, www.knf.gov.pl

Według danych sprawozdawczych na koniec czerwca 2013 r. wszystkie banki spółdzielcze spełniały minimum kapitałowe w kwocie 1 mln euro. Również wszystkie banki spółdzielcze posiadały współczynnik wypłacalności większy niż 8%. Minimalny współczynnik wyniósł 8,2%, maksymalny 58,2% (*Informacja o sytuacji...*, 2013, s. 18). Wysoki współczynnik wypłacalności nie gwarantuje jednak automatycznie sukcesu, ponieważ nie uwzględnia ważnych aspektów jakościowych zarządzania bankiem oraz pewnych rodzajów ryzyka nierozdzielnie związanych z jego działalnością. Poza tym wzrost współczynnika wypłacalności przekłada się co do zasady na spadek rentowności banku², mierzonej najczęściej wskaźnikiem rentowności aktywów (ROA) i funduszy własnych (ROE) (Zaleska, 2003, s. 149).

Przedstawione powyżej dane dotyczące efektywności bankowości spółdzielczej w Polsce wskazują na utrzymującą się od co najmniej roku dość niekorzystną tendencję i nie uprawniają do pozytywnej oceny potencjału konkurencyjnego tego sektora bankowości. Szczególnie zauważalna jest duża dysproporcja pomiędzy poziomem wskaźnika C/I w sektorze banków spółdzielczych i sektorze banków komercyjnych. Banki spółdzielcze charakteryzuje dodatkowo niska efektywność na jednego zatrudnionego (pięciokrotnie niższa niż w bankach komercyjnych), wysokie obciążenie wyniku działalności bankowej kosztami działania i amortyzacji czy spadek marży (co stanowi zagrożenie dla rentowności i perspektyw rozwoju).

Podsumowanie

Zewnętrzne uwarunkowania efektywności banków, a przede wszystkim tendencje na rynkach finansowych, osłabienie tempa wzrostu gospodarczego oraz sytuacja rekordowo niskich stóp procentowych, nie sprzyjają osiągnięciu przez banki satysfakcjonującego poziomu efektywności. Uwarunkowania te będą również

² Zmniejsza się tzw. wskaźnik długu do kapitału, czyli wskaźnik dźwigni finansowej.

wyzwaniem w nadchodzących okresach. Dodatkowo banki spółdzielcze cechuje wiele poważnych ograniczeń ich działalności. Rzutuje to na ich udział w rynku bankowym, wyniki finansowe i pozycję konkurencyjną. Niestety, analiza danych liczbowych charakteryzujących sektor bankowości spółdzielczej w Polsce nie wskazuje na prawdopodobny wzrost ich efektywności finansowej. Należy jednak zastanowić się, czy kryterium oceny efektów działalności powinny być jedynie liczby i wskaźniki? Przecież w swej istocie banki spółdzielcze nie funkcjonują po to, by uczestniczyć w głównym nurcie rynków finansowych. Nie ulega jednak wątpliwości, że na konkurencyjnym rynku efektywność jest warunkiem brzegowym uczestniczenia w grze rynkowej, w związku z czym banki spółdzielcze zmuszone są do poszukiwania źródeł efektywności i konkurencyjności. Świadome jednak ograniczeń, jakie napotykają w swej działalności, powinny budować swą pozycję rynkową w oparciu o cechy wyróżniające je na rynku lokalnym. Ich dualny charakter, zakorzenienie na danym terenie, przywiązanie lokalnych klientów do banku spółdzielczego, mniejsza asymetria informacji i wiele innych czynników może pozwolić na zajęcie unikatowej pozycji na rynku poprzez wykreowanie innego niż konkurenci zespołu wartości.

FINANCIAL EFFECTIVENESS OF COOPERATIVE BANKS SECTOR IN POLAND

Summary: The purpose of this article is to evaluate the financial effectiveness of the cooperative banks sector in Poland. This assessment was made on the classic ratio analysis based on balance sheet data of cooperative banks. Analysis of the data indicates the negative tendencies in the sphere of the effectiveness of the analyzed sector, further compounded by adverse external circumstances of its activities.

Keywords: cooperative bank, financial effectiveness, competitiveness

LITERATURA

- [1] CAPIGA M., 2009, *Determinanty i pomiar efektywności działania banku*, [w:] J. Harasim (red.), *Konkurencyjność i efektywność działania banku – podejście zasobowe*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. K. Adamieckiego w Katowicach, Katowice 2009.
- [2] DOMAŃSKA-SZARUGA B., 2012a, *System zarządzania ryzykiem w banku spółdzielczym*, [w:] A. Sopińska (red.), *Współczesne przedsiębiorstwo. Teoria i praktyka*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie – Oficyna Wydawnicza, Warszawa.
- [3] DOMAŃSKA-SZARUGA B., 2012b, *Wybrane problemy wdrażania standardów Bazylei III w bankach spółdzielczych*, [w:] „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” Nr 99 (2012), Warszawa.
- [4] DOMAŃSKA-SZARUGA B., ŚWIRSKA A., 2013, *Competitiveness of cooperative banks*, [in:] B. Domańska-Szaruga, M. Wójcik-Augustyniak (ed.), *External and internal sources of success of the organizations*, Wydawnictwo Studio EMKA, Warszawa.

-
- [5] GOSPODAROWICZ A. (red.), 2008, *Funkcjonowanie spółdzielczych grup bankowych w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- [6] HARASIM J. (red.), 2009, *Konkurencyjność i efektywność działania banku – podejście zasobowe*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. K. Adamieckiego w Katowicach, Katowice.
- [7] *Informacja o sytuacji banków spółdzielczych i zrzeszających w I półroczu 2013 r.*, 2013, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa.
- [8] MIKLASZEWSKA E., 2004, *Deregulacja rynków finansowych a zmiany w strategiach banków komercyjnych*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków.
- [9] OLKO-BAGIEŃSKA T., STOKSIK T., SZYMAŃSKI J., 2001, *Ustawa o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających. Komentarz*, Twigger, Warszawa.
- [10] PRUSKI J., 2012, *Uwarunkowania rozwoju banków spółdzielczych*, prezentacja na konferencję *Forum Liderów Banków Spółdzielczych*, Warszawa.
- [11] *Raport o sytuacji banków w 2011 r.*, 2012, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa.
- [12] *Raport o sytuacji banków w I półroczu 2013 r.*, 2013, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa.
- [13] SZAMBELAŃCZYK J., 2006, *Banki spółdzielcze w Polsce w procesach zmian systemowych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- [14] SZPRINGER W., 2001, *Bezpieczeństwo systemu bankowego. Konkurencja czy współpraca?*, Twigger, Warszawa.
- [15] Ustawa z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze (Dz.U. z 2001 r. Nr 4, poz. 27, art. 1 par. 1, 2 z późn. zm.).
- [16] Ustawa z dnia 7 grudnia 2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających (Dz.U. Nr 119, poz. 1252 z późn. zm.).
- [17] WOŹNIEWSKA G., (2011), *Potencjał konkurencyjności banku spółdzielczego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- [18] ZALESKA M., 2003, *Zarządzanie aktywami i pasywami banku spółdzielczego*, Twigger, Warszawa.